

Олена ПИШКО,
*кандидат педагогічних наук,
методист кабінету суспільно-гуманітарних предметів
Рівненського ОІППО*

Віра ФУРМАН,
*завідувач кабінету суспільно-гуманітарних предметів
Рівненського ОІППО*

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ (ІНТЕГРОВАНІХ КУРСІВ)
ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ
У 5 КЛАСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

У 2022/2023 навчальному році розпочинається реалізація Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898 (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavniy-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>), який є логічним продовженням Державного стандарту початкової освіти (2018).

У Державному стандарті базової середньої освіти (далі – *Державний стандарт*) визначено дев'ять освітніх галузей, серед яких – ***громадянська та історична освітня галузь***.

Метою громадянської та історичної освітньої галузі є розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції.

Засобами предметів та інтегрованих курсів зазначеної освітньої галузі мають бути сформовані такі **ключові компетентності** (відповідно до «Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя») після закінчення адаптаційного циклу (5–6 класи) і базового предметного навчання (7–9 класи):

- 1) вільне володіння державною мовою;
- 2) здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
- 3) математична компетентність;
- 4) компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій;
- 5) інноваційність;
- 6) екологічна компетентність;
- 7) інформаційно-комунікаційна компетентність;
- 8) навчання впродовж життя;
- 9) громадянські та соціальні компетентності;

10) культурна компетентність;

11) підприємливість і фінансова грамотність.

Для всіх ключових компетентностей спільними є **наскрізні вміння**, які формуються на уроках усіх предметів та інтегрованих курсів: читати з розумінням; висловлювати власну думку в усній і письмовій формах; критично і системно мислити; логічно обґрунтовувати позицію на рівні; діяти творчо, що передбачає креативне мислення; виявляти ініціативу; конструктивно керувати емоціями; оцінювати ризики; приймати рішення; розв'язувати проблеми; співпрацювати з іншими.

Компетентнісний потенціал громадянської та історичної освітньої галузі, визначений у додатку 17 Державного стандарту, реалізовується через розвиток ключових компетентностей, сформованих умінь, ставлень, базових знань. У результаті опанування предметів та інтегрованих курсів громадянської та історичної освітньої галузі учні мають засвоїти основні категорії і поняття, що становлять логічну частину базових знань громадянської та історичної освітньої галузі.

Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів з громадянської та історичної освітньої галузі, зазначені в додатку 18 Державного стандарту, передбачають, що учень:

- мислить історико-хронологічно, орієнтується в історичному часі, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між подіями, явищами і процесами, діяльністю людей та її результатами в часі, виявляє зміни і тривалість у житті суспільства;

- мислить геопросторово, орієнтується в соціально-історичному просторі, виявляє взаємозалежність розвитку суспільства, господарства, культури і навколишнього природного середовища;

- мислить критично, працює з різними джерелами інформації та формулює історично обґрунтовані запитання;

- мислить системно, виявляє взаємозв'язок, взаємозалежність та взаємовплив історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох; розуміє множинність трактувань минулого і сучасного та зіставляє їх інтерпретації;

- усвідомлює власну гідність, реалізує власні права і свободи, поважає права і гідність інших осіб, виявляє толерантність, протидіє проявам дискримінації;

- дотримується демократичних принципів, конструктивно взаємодіє з іншими особами, спільнотою закладу освіти, місцевою громадою і суспільством, долучається до розв'язання локальних, загальнонаціональних і глобальних проблем, усвідомлює необхідність утвердження верховенства права і дотримання правових норм для забезпечення сталого розвитку суспільства.

Завдання предметів та інтегрованих курсів освітньої галузі реалізуються за змістовими лініями: «Людина і суспільство», «Людина і світ матеріальних речей», «Людина і природа», «Людина і світ уявлень та ідей», «Людина і влада».

Новим викликом для вчителів історії закладів загальної середньої освіти є обрання шляхів вивчення історії та громадянської освіти на адаптаційному

циклі базової середньої освіти (5–6 класи). Відповідно до Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом МОН України від 19.02.2021 № 235, у 5 класах у 2022/2023 навчальному році може вивчатись навчальний предмет *«Вступ до історії України та громадянської освіти»* або один з інтегрованих курсів: *«Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 клас»*, *«Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи»*. Заклад освіти самостійно обирає один із варіантів.

Кількість годин на вивчення предметного матеріалу за темами предметів (інтегрованих курсів) може бути: мінімальною (1 год на тиждень), рекомендованою (1 год на тиждень) та максимальною (2 год на тиждень) (див. додаток 3 до Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти).

Реалізація концептуальних засад Державного стандарту базової середньої освіти здійснюється змістом модельних навчальних програм.

Модельна навчальна програма – це документ, що визначає орієнтовну діяльність досягнення очікуваних результатів навчання учнів, зміст навчального предмета (інтегрованого курсу) та види навчальної діяльності учнів, рекомендований для використання в освітньому процесі в порядку, визначеному законодавством (Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX).

У 2022/2023 навчальному році чинними є такі *модельні навчальні програми для 5 класу громадянської та історичної освітньої галузі*:

- модельна навчальна програма *«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас»* для закладів загальної середньої освіти (авт. Бурлака О. В., Власова Н. С., Желіба О. В., Майорський В. В., Піскарьова І. О., Щупак І. Я.);

- модельна навчальна програма *«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас»* для закладів загальної середньої освіти (авт. Бакка Т. В., Желіба О. В., Мелешенко Т. В., Щупак І. Я.);

- модельна навчальна програма *«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас»* для закладів загальної середньої освіти (авт. Желіба О. В., Мокрогуз О. П.);

- модельна навчальна програма *«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас»* для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Мартинюк О. О.);

- модельна навчальна програма *«Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи (інтегрований курс)»* для закладів загальної середньої освіти (авт. Васильків І. Д., Димій І. С., Шеремета Р. В.);

- модельна навчальна програма *«Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи (інтегрований курс)»* для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Мороз П. В.);

- модельна навчальна програма *«Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи (інтегрований курс)»* для закладів загальної середньої освіти (авт.: Гісем О. В., Мартинюк О. О., Гісем О. О., Охредько О. Е.);

– модельна навчальна програма «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кафтан М. В., Козорог О. Г., Костюк І. А., Мудрий М. М., Селіваненко В. В.);

– модельна навчальна програма «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Власова Н. С., Желіба О. В., Кронгауз В. В., Секиринський Д. О., Щупак І. Я.);

– модельна навчальна програма «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Даниленко В. М., Гісем О. В., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Тарасюк Т. Д.).

Модельні навчальні програми для 5-х класів розміщено на сайті Міністерства освіти і науки України за покликанням: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-po-etapno-z-2022-roku>.

Вибір модельної навчальної програми здійснює заклад освіти та відображає у своїй освітній програмі.

У модельних навчальних програмах запропоновано види навчальної діяльності для досягнення очікуваних результатів навчання учнів. Перелік видів навчальної діяльності є рекомендованим й не обмежує вчителя в організації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти. Керуючись принципами академічної свободи, пізнавальними потребами й можливостями учнів, учитель самостійно обирає форми, засоби і методи навчання, види пізнавальних завдань та необхідний час для досягнення очікуваних результатів навчання.

Для ефективного навчання учнів предметів / курсів освітньої галузі рекомендовано реалізовувати діяльнісний та особистісно орієнтований підходи через застосування дослідницьких, проектних, ігрових технологій, дискусійних методів, технологій активного навчання та розвитку критичного мислення учнів.

У новому навчальному році учні **5 класу** закладів загальної середньої освіти навчатимуться за *новими підручниками*, створеними за модельними навчальними програмами. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 08.02.2022 № 140 гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» надано підручникам для 5 класу закладів загальної середньої освіти із предметів (інтегрованих курсів) громадянської та історичної освітньої галузі:

«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бурлака О. В., Власова Н. С., Желіба О. В., Майорський В. В., Піскарьова І. О., Щупак І. Я.)	«Вступ до історії України та громадянської освіти» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Щупак І. Я., Бурлака О. В., Піскарьова І. О., Посунько А. С.)
	«Вступ до історії України та громадянської освіти» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Хлібовська Г. М., Крижановська М. Є., Наумчук О. В.)
	«Вступ до історії України та громадянської освіти» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Власов В. С., Гирич І. Б., Данилевська О. М.)
	«Вступ до історії України та громадянської освіти» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Сорочинська Н. М.)
«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бакка Т. В., Желіба О. В., Мелешенко Т. В., Щупак І. Я.)	«Вступ до історії України та громадянської освіти» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Бакка Т. В., Желіба О. В., Мелешенко Т. В., Ашортія Є. Д.)
	«Вступ до історії України та громадянської освіти» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Могорита В. М., Савко О. В., Шимон Ю. Ю.)
«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Желіба О. В., Мокрогуз О. П.)	«Вступ до історії України та громадянської освіти» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Мокрогуз О. П., Єрмоленко А. П.)
«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Мартинюк О. О.)	«Вступ до історії України та громадянської освіти» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Мартинюк О. О.)
«Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Васильків І. Д., Димій І. С., Шеремета Р. В.)	«Досліджуємо історію і суспільство» підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Васильків І. Д., Басюк О. Я., Гінкул Г. С., Грисюк Л.

	А., Димій І. С., Іртищева О. А., Костікова М. І., Паршин І. Л., Шеремета Р. В.)
«Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Мороз П. В.)	«Досліджуємо історію і суспільство» підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Малієнко Ю. Б., Ремех Т. О.)
	«Досліджуємо історію і суспільство» підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Мороз П. В., Мороз І. В., Моцак С. І.)
	«Досліджуємо історію і суспільство». підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Панарін О. Є., Топольницька Ю. А., Макаревич А. С., Охріменко О. С.)
«Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Власова Н. С., Желіба О. В., Кронгауз В. В., Секиринський Д. О., Щупак І. Я.)	«Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Щупак І. Я., Власова Н. С., Секиринський Д. О., Кронгауз В. О., Павловська-Кравчук В. А.)
	«Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Панарін О. Є., Макаревич А. С., Топольницька Ю. А., Охріменко О. С.)
«Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Власова Н. С., Желіба О. В., Кронгауз В. В., Секиринський Д. О., Щупак І. Я.)	«Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Щупак І. Я., Власова Н. С., Секиринський Д. О., Кронгауз В. О., Павловська-Кравчук В. А.)

Для орієнтування вчителів у програмно-методичному забезпеченні предметів та інтегрованих курсів ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» створено ресурс «Навчально-методична скарбниця. НУШ 5–6 класи», де містяться модельні навчальні програми, підручники, навчальні посібники для

5 класу закладів загальної середньої освіти (доступ за покликанням: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1mC99CMln4MEbhW_G4v62ptgK8i0MpJA/v/edit#gid=1559956736). Запропонований контент пройшов комплексну експертизу та рекомендований / схвалений для використання в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.

Основною формою навчання здобувачів освіти предметів (курсів освітньої галузі) є **урок**. Реалізація зазначених вище підходів у навчанні п'ятикласників потребує його організації за такими етапами.

Урок розпочинається *вступною частиною* (тривалістю до 7 хв), що має на меті:

- 1) актуалізацію – пожвавлення в пам'яті учнів опорних знань та життєвих уявлень;
- 2) мотивацію до навчання – посилення уваги учнів до теми, навчальної проблеми, підвищення їхнього пізнавального інтересу.

Для цієї частини уроку учитель має підібрати завдання і методи, що сприяють пригадуванню й перевірці учнями знань, уявлень, умінь, пов'язаних із новою темою, створюють основу для сприйняття ними нового навчального матеріалу та посилюють зацікавленість темою. Учитель має заохочувати учнів до роздумів, міркувань, обговорення тощо.

Для усвідомлення учнями власних цілей навчання та змісту їхньої діяльності наприкінці вступної частини уроку вчитель має представити очікувані навчальні результати, що формулюються дієсловами дії відповідно до трьох складників компетентності: знання: учні зможуть *називати, пояснювати, описувати, визначати, відрізняти, зіставляти* тощо; уміння і навички: учні зможуть *дискутувати, аргументувати, аналізувати* тощо; ставлення: учні зможуть *сформулювати та висловлювати особисте ставлення до..., пояснювати своє ставлення до..., висловити власне судження щодо ..., оцінити (значення події..., роль особистості..., важливість процесу...)*.

Основою для формулювання очікуваних результатів конкретного уроку слугують зафіксовані в модельній навчальній програмі для 5 класу очікувані результати навчання, що корелюються з визначеними Державним стандартом загальними і конкретними обов'язковими результатами та орієнтири для оцінювання для відповідного циклу. Учитель має їх конкретизувати, уточнити та узгодити із питаннями теми.

В *основній частині* уроку (тривалістю до 35 хв) відбувається конструювання учнями знань, умінь і навичок, формування власного ставлення до питань теми. Учитель організовує пізнавальну діяльність учнів із дослідження, опанування навчальним матеріалом, його осмислення, формулювання запитань та пошуку відповідей на них. Працюючи індивідуально, в парах та/або групах, учні читають текст, прослуховують розповідь учителя, переглядають відео, працюють з картою, ілюстративним матеріалом тощо. Закріплення учнями нових знань, відпрацювання способів діяльності потребує застосування на цьому етапі уроку методів і прийомів активного навчання в різних формах.

Основними завданнями *підсумкової частини уроку* (тривалістю до 10 хв) є узагальнення, систематизація учнями вивченого, їхня рефлексія щодо процесу та результатів навчальної діяльності. Учні разом з учителем узагальнюють та обговорюють основні ідеї уроку, висловлюють особисте ставлення до окремих питань теми та/або уроку в цілому, оцінюють набуті знання і вміння, планують застосування вивченого.

Проектування уроку вчителем включає також відбір методів, форм і засобів навчання для кожного його етапу.

Реалізація компетентнісного підходу в навчанні п'ятикласників предметів (курсів громадянської та історичної освітньої галузі) потребує їхнього залучення до активної діяльності у здобутті знань, пошуку, обробці й застосуванні інформації, дослідженні й розв'язанні проблем, формулюванні висновків і оцінних суджень.

Кожен урок у 5 класі має передбачати застосування різних видів пізнавальної, розумової та навчальної активності учнів. У ході опрацювання змісту основним методом є формулювання запитань до тексту чи ілюстрації та пошук відповідей на них, виокремлення в тексті нових понять, термінів, опорних слів, зіставлення інформації тексту та ілюстрацій тощо. Учителю слід організовувати діалог і дискусії, пропонувати учням творчі завдання, навчати їх ставити запитання одне одному. Така організація освітнього процесу дає змогу щонайкраще залучити учнів до діяльності, в якій вони проявляють свої здатності як складники компетентностей.

Одним з основних завдань учителя є розвиток критичного мислення учнів. Для реалізації цього завдання предмети й інтегровані курси освітньої галузі мають значний потенціал. Тому пропоновані учням на уроках пізнавальні завдання мають передбачати застосування ними не лише таких мисленнєвих операцій як розуміння й застосування, а й аналіз, порівняння, класифікація, синтез, оцінка.

Підручник у 5 класі залишається основним засобом навчання учнів. Однак слід відмовитися від того, щоб учні лише читали тексти, переказували прочитане чи відповідали на запитання пунктів параграфів. Важливо, щоб вони навчалися шукати й оцінювати інформацію, досліджувати проблеми, ставити запитання, висувати припущення, працювати з картою тощо. Роботу учнів із підручником можна чергувати з коротким викладом матеріалу учителя (до 5–7 хв). Така розповідь учителя не має зводитися виключно до відтворення викладеної в підручнику інформації чи повідомленням додаткової інформації, що ускладнює сприйняття учнями теми. Важливо також, щоб мова вчителя була емоційно-образною, а викладений зміст спирався на уявлення й досвід п'ятикласників.

Застосування методів активного навчання учнів на уроках (мозковий штурм, дискусія, рольова гра, моделювання, взаємонавчання, робота в малих групах тощо) слід поєднувати із роботою учнів із підручником, коротким викладом (розповіддю) вчителя, роботою із зошитом та картою тощо.

Умовами ефективності навчання і досягнення учнями високих результатів є:

1) систематичне застосування вчителем зазначених вище методів і прийомів;

2) поступове ускладнення методів залежно від готовності вчителя та учнів до участі в багатосторонній комунікації;

3) залучення життєвого досвіду учнів (передусім під час розгляду питань громадянознавчого змісту та краєзнавчого матеріалу);

4) постійна увага вчителя до створення безпечного освітнього середовища й відповідної психологічної атмосфери, заснованих на повазі, партнерстві та взаємодії вчителя й учнів.

Розглянемо зазначене вище на прикладі уроку інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» у 5 класі (див. додаток).

Оцінювання як обов'язковий складник діяльності вчителя і учнів – це вимірювання навчальних досягнень учнів (порівняння, зіставлення того, що учень знає й уміє, до того, що він має знати й уміти на певний момент навчання відповідно до програми), що зорієнтоване на очікувані результати навчання учнів (на відповідному етапі освітнього процесу), ключові компетентності та наскрізні вміння.

Основою оцінювання учнів 5 класу є передбачені модельними навчальними програмами:

1) знання, обов'язкові для засвоєння учнем відповідно до його індивідуального розвитку та пізнавальних можливостей;

2) основні вміння й навички, що формуються / удосконалюються у навчанні;

3) формування ціннісного ставлення до історичних, суспільних, життєвих явищ, подій і процесів.

Відповідно до Рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5–6 класів, які здобувають освіту за Державним стандартом базової середньої освіти, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289, діяльність учителя з оцінювання учнів має здійснюватися шляхом формувального (поточного) і підсумкового оцінювання.

Поточне оцінювання учнів, що здійснюється в ході освітнього процесу, спрямоване на перевірку його перебігу, є позитивним, ціннісним та індивідуалізованим. Таке оцінювання сприяє підвищенню якості навчання, допомагає учням усвідомити способи досягнення кращих результатів навчання, а вчителю – спланувати траєкторію досягнення навчальних цілей відповідно до потреб та поступу кожного учня.

Інструментами формувального оцінювання є педагогічне спостереження вчителя за діяльністю учнів, аналіз цієї діяльності, надання зворотного зв'язку.

Метою підсумкового оцінювання є отримання відомостей про рівень досягнення учнем результатів навчання по завершенню програми чи окремих її компонентів. Воно враховує динаміку особистих навчальних досягнень учня та може здійснюватися наприкінці семестру (семестрове) та/або наприкінці навчального року (річне). Оцінка результатів навчання учнів може бути якісною (виражається вербально) та кількісною (позначається балами).

Вибір вчителем змісту, форм, процедур поточного і підсумкового оцінювання результатів навчання учнів залежить від дидактичної мети. Поточне та підсумкове оцінювання п'ятикласників з предмета (інтегрованого курсу освітньої галузі) може здійснюватися вчителем у ході: виконання учнями практичних дій з поняттями, лінією часу, географічною та історичною картою, відеорядом тощо; створення усної розповіді, творчих продуктів (есе, медіапродуктів, описів і сценаріїв екскурсій); планування та реалізації проєктів; роботи з текстами, таблицями, діаграмами, контурними картами, візуальними джерелами, інфографікою тощо; письмового та онлайн-тестування; індивідуального, групового та фронтального опитування; самооцінювання та взаємооцінювання учнів.

У процесі оцінювання рівня досягнення програмових очікуваних результатів учнів із предмета (інтегрованого курсу) вчитель має враховувати: логічність та обґрунтованість, осмисленість, глибину, гнучкість, узагальненість міркувань учня, рівень сформованості його вмінь і навичок, рівень опанування ним наскрізними вміннями та ключовими компетентностями.

Оцінювання має бути відкритим – учителю слід інформувати учнів про очікувані результати навчання, показники (критерії), цілі, методи та шкалу оцінювання. Знання учнів того, що від них очікує вчитель та як він оцінюватиме їхню роботу, сприятиме свідомій і сумлінній роботі учнів на уроках і під час виконання домашніх завдань.

Умовами ефективного навчання учнів предметів і курсів громадянської та історичної освітньої галузі та досягнення ними планованих результатів у навчанні визначено:

- систематичне застосування вчителем методів і прийомів активного навчання учнів (від простих до складних);
- залучення життєвого досвіду учнів (передусім під час розгляду питань громадянознавчого змісту та краєзнавчого матеріалу);
- застосування на уроках предметів та інтегрованих курсів галузі методів і прийомів формувального оцінювання в системі;
- створення вчителем безпечного освітнього середовища та відповідної психологічної атмосфери, заснованої на повазі та партнерстві.

ДОДАТКИ

Технологічна карта уроку інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» (5 клас)

Тема уроку	ЧИМ УСЛАВИЛИСЬ КНЯГИНЯ ОЛЬГА ТА КОРОЛЬ ДАНИЛО		
Очікувані результати	Після цього уроку учні / учениці зможуть: – пояснювати назву Русь-Україна; – визначати на карті кордони Русі-України за княгині Ольги та королівства Руського за Данила Галицького; – виокремлювати основне і другорядне в тексті; – формулювати запитання до тексту; – оцінювати досягнення княгині Ольги та короля Данила.		
	Зміст роботи	Методичний коментар	Час
Вступна частина <i>Актуалізація</i> <i>Мотивація</i>	<i>Прийом «Що я знаю? Про що я хочу ще дізнатися?»</i> – Що вам уже відомо з цієї теми? – Про що б ви хотіли дізнатися більше? – Що нам потрібно для того, щоб знайти відповіді на ці запитання?	Учні / учениці протягом 2–3 хвилин переглядають матеріал § 14 (прийом «швидкий перегляд») та відповідають по черзі на кожне запитання. Учитель / учителька підсумовує та записує на дошці (фліпчарті) запитання, на які б діти хотіли знайти відповідь, вивчаючи нову тему. За необхідності ці запитання уточнюються, додаються запитання, що висвітлюватимуться на уроці	до 7 хв
Основна частина <i>Опанування новою інформацією</i>	1. Звідки походить назва Русь-Україна. 1) Робота в парах з підручником (§ 14, п. 1). <i>Вправа «Перевіряємо достовірність»:</i>	Учитель / учителька інструктує учнів / учениць щодо роботи з пунктом 1 § 14 підручника, наводить приклад істинного та хибного тверджень відповідно до тексту, читаючи перший абзац пункту.	до 7 хв

	Складіть в парі 2 твердження до тексту пункту 1: одне із цих тверджень має бути істинним, а друге – хибним. Наприклад: 1) Перша згадка про Україну датується 1187 роком (+). 2) Назва Україна вперше зустрічаємо в Галицько-Волинському літописі (–). 2) Представлення тверджень на загальне коло, обговорення (голосування). 2. Як княгиня Ольга зміцнила Русь-Україну. <i>Розповідь учителя</i> (за матеріалами п. 2 § 14).	Після виконання роботи вчитель / вчителька надає слово представникам кількох пар, які по черзі зачитують твердження, а клас голосує: оплесками – у разі достовірного твердження; тупотінням ніг – у разі хибності твердження. Учитель / учителька акцентує увагу учнів / учениць на сферах суспільного життя, які зазнали змін за правління Ольги. Далі організує роботу з картою «Русь-Україна у X–XI століттях» (ст. 31), на якій учні / учениці показують кордони Русі-України та сусідні країни за часів княгині Ольги. Учитель / учителька запрошує учнів / учениць до руханки.	до 7 хв. 1 хв
--	---	--	-----------------------------

	<i>Руханка «Козаки йдуть» (доступ за покликанням:</i> https://www.youtube.com/watch?v=qicbyl1ga60). 3. Як князь Данило став королем. <i>Вправа «Слідопити»:</i> Розгляньте хмару слів, знайдіть у ній зашифровані найбільші досягнення короля Данила; зівставте їх із матеріалами підручника (с. 81). 	Учитель / учителька пропонує учням / ученицям: 1) розглянути хмару слів, знайти в ній зашифровані найбільші досягнення короля Данила; 2) зіставити ці досягнення з матеріалами підручника на с. 81. Після виконання учнями / ученицями цієї роботи, запрошує охочих (3–4 учні) представити результати. Далі вчитель / вчителька запрошує учнів / учениць знайти на карті в підручнику (с. 82) географічне положення Королівства Руського та місця, пов'язані з діяльністю Данила Галицького	до 7 хв
Підсумкова частина <i>Узагальнення</i>	<i>Вправа «Журналіст»:</i> Складіть запитання до теми сьогоднішнього уроку, починаючи кожне такими словами: Коли __? Що __? Хто __? Де __? Звідки ми можемо дізнатися про __? Чому __? Як __?	Учитель / учителька запрошує учнів письмово у зошиті скласти запитання з теми уроку за запропонованими питальними конструкціями. За наявності часу можна надати слово кільком охочим учням / ученицям.	до 7 хв
<i>Рефлексія</i>	<i>Прийом «Мікрофон»:</i> – Чи змогли ви отримати під час уроку відповіді на запитання, які цікавили вас на його початку? – З яких запитань ви б хотіли поглибити свої знання?	Учитель/учителька запрошує учнів / учениць повернутися до запитань, зафіксованих на дошці (фліпчарті) на початку уроку та організує обговорення в загальному колі.	до 6 хв

<i>Оцінювання</i>	<i>Вправа «Оплески» (самооцінювання):</i> Сьогодні я: – дізнався / дізналася про походження назви Русь-Україна»; – можу розповісти про княгиню Ольгу і короля Данила; – можу показати на карті географічне положення Королівства Руського, кордони Русі-України у Х–ХІ ст.; – був активним / була активною на уроці; – зміг / змогла виконати всі запропоновані вправи.	Учитель / учителька пропонує учням / ученицям поаплодувати собі за роботу на уроці, по черзі озвучуючи твердження («критерії оцінки»): чим гучніші аплодисменти, тим успішніше учні / учениці, на їхню думку, впоралися з завданнями, і навпаки – якщо учень / учениця вважає, що є ще над чим попрацювати, гучність його оплесків відповідно знижується. Вправу учні / учениці виконують всі разом. За наявності часу можна запитати про враження учнів/учениць від цієї вправи та/або надати зворотний зв'язок.	2 хв
<i>Домашнє завдання</i>	Проведіть невелике дослідження: – розгляньте світлини, вміщені в параграфі, на яких зображені пам'ятники княгині Ользі та королю Данилу; – визначте риси характеру, на які хотіли звернути увагу скульптори, зображуючи княгиню Ольгу і короля Данила; – коротко запишіть результати дослідження в зошит	Учитель / учителька коротко інструктує учнів / учениць щодо виконання домашнього завдання	1 хв

